

Karl Korsch

Den materialistiska historieuppfattningens ståndpunkt Mars 1922

Original: "Der Standpunkt der materialistischen Geschichtsauffassung"

Översättning: Gunnar Gunnarsson

För de borgerliga lärde av i dag betyder marxismen inte bara en arg praktisk och teoretisk förlägenhet av första rangen, utan också en teoretisk förlägenhet av andra rangen, nämligen en "vetenskapsteoretisk" förlägenhet. Den låter sig inte placeras in i något av de traditionella facken i den borgerliga vetenskapens system, och även om man för den och dess närmaste anhängare skulle vilja ordna med ett nytt fack, kallat sociologi, skulle den inte snällt stanna där utan fortfarande från detta göra inbrytningar i alla de andra. "Ekonomi", "filosofi", "historia", "rätts- och statslära", intet av dessa fack skulle kunna hålla den kvar, och intet skulle vara säkert för den om man ville stoppa den i något annat. Den saknar alltså den karaktärsegenskap som Karl Marx en gång nämnt som "tysk morals och hederlighets huvudfond, inte bara för klasser utan också för individer", nämligen den "anspråkslösa egoism, som gör sin inskränkthet gällande och låter den göra sig gällande mot sig själv". Fastmer igenkänner man dess fullständiga "otyskhet" – bortsett från allt övrigt – i den väliska obeständighet varmed den gäcker alla registreringsförsök till och med av den borgerliga lärdomsrepublikens högsta dignitärer.

Den enkla förklaringen på denna för borgerlig vetenskapsteori olösliga svårighet ligger däri, att marxismen inte ens i den vidare borgerliga mening som i ordet "vetenskap" också inkluderar den spekulativa metafysiska filosofin kan betecknas som en "vetenskap". Även om man hittills i motsats till en Saint-Simons, Fouriers, Owens o.s.v. "kritiskt-utopiska" system har betecknat den marxistiska socialismen och kommunismen som "vetenskaplig" socialism och därmed under årtionden obeskrivligt förnöjt talrika tyska socialdemokraters filistersjälar, måste ändå denna sköna dröm grymt förstöras genom konstaterandet, att marxismen aldrig varit och heller aldrig – så länge den förblir sig själv trogen – kan bli en "vetenskap" just i den välanständiga och sant borgerliga meningen av ordet. Den är inte en "ekonomi", inte heller är den "filosofi", inte "historia", inte heller någon annan "humanistisk" vetenskap eller någon kombination av sådana – allt detta i meningen borgerlig "vetenskaplighet". Fastmer innehåller Marx' ekonomiska huvudarbete – som dess undertitel bekräftar och dess innehåll på varje sida ger belägg för – från början till slut en "kritik" av den politiska ekonomin, varmed givetvis måste förstås en kritik av den hittillsvarande, föregivet "förutsättningslösa" men i verkligheten borgerliga – det vill säga av borgerliga förutsättningar bestämda och begränsade – politiska ekonomin, och varvid därtill självklart förutsättes att denna kritik av den borgerliga ekonomin har till utgångspunkt positionen hos den nya klass, som bland alla existerande klasser är den enda som inte är intresserad i upprätthållandet av dessa borgerliga fördomar; som i stället omvänt genom hela sin livssituation alltmer pockande är hänvisad till att slutgiltigt, praktiskt och teoretiskt bryta upp dessa borgerliga fördomar. Och det som gäller för den marxistiska ekonomin gäller i alldeles lika grad för alla övriga beståndsdelar av det marxistiska tankesystemet, alltså för marxismens läror om sådana frågor, som enligt traditionell borgerlig vetenskapsteori indelas i filosofi, historia eller vad det nu kan vara för annan "humanistisk" vetenskap. Inte heller i dessa delar av sin lära vill Marx verka som någon "statsgrundande Herkules". Alla den borgerliga och halvsocialistiska lärdomens föreställningar om att marxismen skulle vilja ersätta den hittillsvarande (borgerliga) filosofin med en ny "filosofi", den hittillsvarande (borgerliga) historieskrivningen med en ny "historieskrivning", den hittillsvarande (borgerliga) rätts- och statsläran med en ny "rätts- och

statslära” eller den ofullbordade skapelse som den nuvarande borgerliga vetenskapsläran betecknar som ”den” sociologiska vetenskapen, med en ny ”sociologi” – alla dessa föreställningar är helt falska. Den marxistiska teorin vill lika litet göra detta som marxismens samhälleliga och politiska rörelse, vars teoretiska uttryck marxismen är, syftar till att i stället för det hittillsvarande borgerliga statssystemet och alla dess enskilda medlemmar sätta nya ”stater” och ett nytt statssystem. I stället för allt detta uppställer Karl Marx som sitt mål ”kritiken” av den borgerliga filosofin, ”kritiken” av den borgerliga historieskrivningen, ”kritiken” av samtliga borgerliga ”humanistiska vetenskaper”, med andra ord ”kritiken” av hela den borgerliga ideologin – och denna kritik företar han sig liksom också kritiken av den borgerliga ”ekonomin” från proletariats klasständpunkt.

Medan alltså den borgerliga filosofin och vetenskapen jagar efter ”förutsättningslöshetens” bedrägliga fantom, avstår marxismen i alla sina delar från denna illusion. Den vill inte vara någon ”ren” filosofi eller vetenskap, utan tvärtom genom en hänsynslös demaskering av dess förtigna förutsättningar kritisera ”orenheten” i all hittillsvarande borgerlig vetenskap och filosofi. Och inte heller denna dess ”kritik” vill återigen vara någon ”ren” kritik i ordets borgerliga mening. Den företas inte på ”förutsättningslöst” sätt för sin egen skull, utan står i det mest intima sammanhang med den arbetarklassens praktiska befrielsekamp, som vars blotta teoretiska uttryck den upplever sig själv och betecknar sig. Den skiljer sig därmed också från allt som i den hittillsvarande borgerliga vetenskapen kallas ”kritik” och som funnit sitt mest fulländade uttryck i Kants kritiska filosofi, på samma fundamentala sätt som den skiljer sig från all okritisk, alltså dogmatisk, metafysisk eller spekulativ borgerlig vetenskap och filosofi.

Om vi nu vill förstå den särskilda, nya och egenartade ståndpunkt, utifrån vilken marxismen i sin egenskap av ”allmänt uttryck för en existerande klasskamps faktiska förhållanden”¹ företagit och genomfört sin ”kritik” av borgerlighetens ekonomi och ideologi, gäller det att vi skaffar oss ett klart och uttömmande begrepp om den specifikt marxistiska uppfattning av människornas samhälleliga liv, som av anhängare och motståndare i dag med ett inte helt träffande uttryck kallas ”den materialistiska historieuppfattningen”. Och till detta måste vi återigen börja med frågan: vilken relation finns det i *marxismens helhetssystem* mellan dessa båda delar, som vi skilt emellan, alltså mellan å ena sidan kritiken av ekonomin, å andra sidan vad vi benämnt kritiken av ideologin? Till att börja med måste här förutskickas, att dessa båda hänger samman med varandra i en oupplöslig enhet. Det är omöjligt att avvisa marxismens ”ekonomiska läror” och samtidigt vara ”marxist” i sitt ställningstagande till politiska, juridiska, historiska, sociologiska eller andra utomekonomiska frågor. Och även det motsatta är ett omöjligt företag, hur mycket än borgerliga ekonomer som inte längre kunnat bortse från sanningen i marxismens ”ekonomiska läror” försökt att göra det: man kan inte ge sitt bifall till den marxiska *kritiken av den politiska ekonomin* och ändå vilja avvisa de konsekvenser, som ger sig ur denna vad beträffar ställningstagandet till politiska, juridiska o.s.v. problem.

”Kritiken av den politiska ekonomin” och ”kritiken av den borgerliga klassens ideologi” utgör alltså i marxismens system ett helt, vars delar inte kan lösgöras från varandra och tas var för sig. Men den betydelse, som inom det marxistiska systemet i dess helhet tillkommer de båda delarna, skiljer sig alltigenom åt. Denna skillnad visar sig bland annat också däri, att Marx i de verk som han publicerat och som är oss tillgängliga behandlar sitt systems båda delar med mycket olika utförlighet. Karl Marx, som under sin ungdomsperiod själv intog en filosofisk ståndpunkt som enligt hans senare språkbruk måste betecknas som alltigenom ”ideologisk”, har endast genom ett hårt och långvarigt tankearbete kunnat frigöra sig från denna sin ideologiska ståndpunkt. Mellan hans första ungdomsperiod och hans skapandes egentliga mognad

¹ Jfr ”Kommunistiska Manifestet”, avsnitt II: ”Proletärer och kommunister”.

ligger ett långvarigt arbete för att komma till klarhet med den egna åskådningen. Men under detta arbete har han emellertid till den grad emanciperat sig från all ideologi att han under sin senare period av skapande bara haft en och annan anmärkning till övers rörande ”ideologikritiken”, medan hans huvudsakliga intresse mer och mer kom att gälla ”kritiken av den politiska ekonomin”. Han har alltså fullbordat sitt levnadsverk på det sättet att han börjat med en ”kritik av ideologin” och i denna kritik funnit sin nya materialistiska ståndpunkt, sedan då och då tillämpat denna ståndpunkt på alla områden och med fruktbärande resultat, men i sina yttersta konsekvenser endast utvecklat den på ett enda område, som föreföll honom vara det viktigaste: den politiska ekonomin. Dessa skilda stadier i Marx' utveckling kan noggrant påvisas i hans verk. Han inledde den andra och viktigaste perioden av sitt skapande med den av Feuerbachs religionskritik inspirerade *Kritik der hegelschen Rechtsphilosophie* (1843-44) och fyllde dessutom några år senare tillsammans med sin vän Engels ”två starka oktavband” med en kritik av hela den efterhegelska filosofin i Tyskland. Emellertid lät han inte trycka detta andra verk och lade överhuvud taget under sin nu begynnande mogna period föga vikt på ett mer detaljerat utförande av ”ideologikritiken”. I stället ägnade han sig från och med nu med all kraft åt den kritiska utforskningen av det ekonomiska området, vari han upptäckt den pol kring vilken alla historisk-samhälleliga omvälvningar rörde sig. Och på detta område förde han nu sin ”kritiska” uppgift ända till slutet. Han kritiserade den traditionella borgerliga politiska ekonomin inte bara *negativt*, utan också *positivt*, i det att han – för att här använda ett av hans älsklingsuttryck – mot ”egendomens politiska ekonomi” ställde ”arbetarklassens politiska ekonomi”. I den borgerliga, besittande klassens nationalekonomi härskar – inte bara teoretiskt – privategendomen över hela den samlade samhälleliga rikedom, det förgångnas anhopade, döda arbete över det samtida levande arbetet. I proletariats politiska ekonomi – och alltså även i dess ”teoretiska uttryck”, marxismens ekonomiska system – härskar tvärtom ”gemenskapen”, samhället över hela sin produkt, det vill alltså säga det levande arbetet över det döda, anhopade arbetet eller ”kapitalet”. Här ligger enligt Marx' insikt den pol, kring vilken världens kommande omvälvning måste röra sig; kring den måste därför också teoretiskt en ”radikal” – och ”radikal” är enligt Marx att gå till ett objekts rot och upphov – uppgörelse mellan den borgerliga filosofin och vetenskapen och det till befrielse uppåtstigande proletariats idéer äga rum. Har detta skett med grundlighet så förstår sig alla de övriga omvälvningar, alltså omvälvningarna på alla ideologiska områden, nästan av sig själva. När den historiska gärningens timme nalkas kan all ”ideologisk” kritik av det förgångna bara uppfattas som en omogen form av den kunskap som det ytterst kommer an på för att praktiskt genomföra den historiska världens omvälvning. Endast om vi ser tillbaka på det revolutionära medvetandets historiska utveckling i vår epok kan vi säga att ”kritiken av religionen” varit ”förutsättningen för all kritik”. Blickar vi emellertid framåt gäller omvänt satsen att kampen mot religionen endast högst *indirekt, förmedlat* är kampen mot den värld, vars ”andliga arom” är religionen. Vill vi alltså komma till den faktiska historiska gärningen gäller det att förvandla ”kritiken av himmelen” till en ”kritik av jorden”. Och så är det återigen blott ett första steg när vi förvandlar ”kritiken av religionen” i ”kritiken av rätten”, ”kritiken av teologin” i ”kritiken av politiken”. Med allt detta når vi bara den ”andra sidan” av det mänskliga väsendet och ännu inte dess egentliga ”realitet”, ännu inte den ”egentligt jordiska frågan i hela dess omfattning”. Fastmer sker detta först då vi uppsöker motståndaren på den mark, där han i verkligheten står med alla sina verkliga gärningar och även med alla sina illusioner, det vill säga på den materiella produktionens mark, på ekonomins mark. All kritik av religionen, filosofin, historien, politiken och rätten måste alltså finna sin yttersta grund i den ”radikalaste”, mest ”till roten gående” av all kritik, det vill säga i kritiken av den politiska ekonomin.²

² De i de sista satserna anförda citaten härrör från artikeln om vedstöldslagen, från brevväxlingen Marx-Ruge-Feuerbach-Bakunin och från ”Kritik der hegelschen Rechtsphilosophie” (allt avtryckt i ”Nachlass”, band I).

Av denna i allt grundläggande ställning för ”den politiska ekonomin” inom marxismens kritiska system i dess helhet (borgarna skulle säga att ekonomin är den marxistiska ”grundvetenskapen”!) följer, att det överhuvud taget inte finns behov av en utförlig, i utbildningen av en ny, marxistisk rätts-, stats- och samhällsvetenskap utmynnande kritik av den borgerliga rätts- och statsvetenskapen, historieskrivningen och alla andra borgerliga ideologier, för att teoretiskt utveckla marxismen. Dessa Marx-epigoner, som själva räknar sig som ”ortodoxa marxister”, är fullständigt på villospår då de, som benhus-Renner i Österrike eller åkare-Cunow i Tyskland förnimmer ett oavvisligt behov av att ”komplettera” marxismens politiska ekonomi med en genomförd marxistisk rätts- och statslära eller rentav med en fullständigt utbyggd marxistisk samhällslära eller sociologi. Det marxistiska systemet behöver inte denna komplettering, lika litet som det har behov av en särskild marxistisk ”filologi” eller ”matematik”. Också innehållet i de matematiska systemen är historiskt, samhälleligt, ekonomiskt, praktiskt betingat – något som egendomligt nog i dag i ringare grad förnekas än när det gäller långt mer jordnära mänskliga kunskapsområden; det råder inte heller något tvivel om att också matematiken i den förestående omvälvningen av den samhälleligt-historiska världen före, under och i synnerhet efter denna omvälvning ”långsammare eller snabbare” kommer att också den omvälvas. Även för matematiken gäller alltså den materialistiska historieuppfattningen. Men det vore en löjeväckande dårskap om en ”marxist” på den grund ville hävda att han ur sin djupare insikt i de ekonomiskt-samhälleligt-historiska realiteter som ”i sista instans” också bestämmer den nuvarande och kommande utvecklingen av den matematiska vetenskapen, å sin sida gentemot de under århundraden av mödosamt forskningsarbete uppbyggda matematiska systemen kunde uppställa en ny, ”marxistisk” matematik. Men alldeles detsamma är det just som benhus-Renner och åkare-Cunow med sina för uppgiften helt otillräckliga medel försökt att göra på vissa andra särskilda vetenskapsområden (på rättsvetenskapens likaledes århundradegamla område lika väl som på det yngsta ”borgerliga” kunskapsområdet, ”sociologin”!). Och detsamma försöker otaliga andra pseudomarxister, som inbillar sig att de med den monotona upprepningen av sin marxistiska trosbekännelse skulle kunna foga någonting nytt till historieforskningens eller filosofins sakliga resultat, eller till någon annan naturvetenskap eller humanistisk disciplin. Men varken Karl Marx eller Friedrich Engels – som dock på mer än ett kunskapsområde verkligt encyklopediskt förfogade över sin tids vetande – har någonsin hängett sig åt sådana storhetsvansinniga inbillningar. Sådant överlät de åt Dühring & Co., en sort som det – alldeles som i dag och alla dagar – fanns gott om även på deras tid. Själva begränsade de sig däremot till att inom alla vetenskaper, som inte berörde deras eget ekonomiska specialgebit och de med detta närmast sammanhängande filosofiska och samhällsvetenskapliga forskningsområdena, helt strikt principiellt kritisera – inte de sakliga forskningsresultaten – utan den även i dessa ”andliga sfärer” inträngande elementen av den borgerliga ståndpunkten. Just i uppspårandet av denna borgerliga ”utstrålning” i dess fina och allra finaste nyanser visade de en genialitet som annars knappast någon annan vetenskaplig forskare uppvisat och som man möjligen kan återfinna hos en och annan diktare. För att kunna prestera detta måste de naturligtvis på det mest noggranna sätt tränga in i respektive vetenskaps föremål och metod; och det är självklart att sådana hjärnor som Marx' och Engels' härvid måste göra vissa sakliga upptäckter också på sådana områden som låg tämligen fjärran från deras eget ekonomiskt-sociologiska specialgebiet. Men detta var på intet sätt syftet med övningen. Dess syfte var fastmer att utifrån den ekonomiska grundvalen in i dess finaste ”ideologiska” förgreningar förfölja den av dem bekämpade borgerliga klasståndpunkten och även i dess yttersta kryphål leverera kritisk batalj med den.

Vår undersökning har nu fört oss därefter, att vi kommit till kunskap om å ena sidan hela det marxiska tankesystemets inre enhet, å andra sidan även den skillnad i betydelse, som inom ramen av helheten tillkommer dess enskilda beståndsdelar. Under kritik av den traditionella ideologin har Karl Marx utarbetat sin ”materialistiska” ståndpunkt, enligt vilken den

ekonomiska faktorn eller den ”politiska” ekonomin för honom framstår som den grundläggande och allt annat bestämmande faktorn i människans historiska och samhällsliga liv. Han har sedan sett en särskild uppgift i att på detta grundläggande område i dess yttersta konsekvenser genomföra en kritik av de traditionella borgerliga föreställningarna. Också i sin senare period har han förlagt sin kamp mot den borgerliga ideologin huvudsakligen till detta område, då naturligtvis alla borgerliga ideologier måste ha sitt ursprung här, i det borgerliga samhällssystemets djupaste grund. Däremot har han i senare tid bara helt tillfälligt, i några få, högst koncentrerade och formfulländade skrifter, sysselsatt sig med den kritiska undersökningen av ideologin på övriga områden av det historiskt-samhällsliga livet.

Denna insikt i det marxiska tanke-systemets helhets-sammanhang implicerar också det helt och hållet förfelade i den mångstämmiga klagan över att Karl Marx inte på samma sätt som när det gäller den ”politiska ekonomin” i ett särskilt verk för sig givit en framställning av sin filosofiska åskådning i dess helhet – det vill säga ståndpunkt och metod för sin nya, ”materialistiska” historie- och samhällsuppfattning. I verkligheten har emellertid Marx med den största utförlighet så att säga levande fört fram denna sin ”materialistiska” grundtanke och därmed oändligt mycket klarare avslöjat dess väsen, än han kunnat göra det genom att teoretiskt beskriva den, i sina verk, och i särskilt hög grad i sitt förnämsta verk, *Das Kapital*. Särskilt *Kapitalets* betydelse ligger inte enbart på det ”ekonomiska” området. I detta verk har Karl Marx inte bara i grunden kritiserat den borgerliga klassens politiska ekonomi, utan också alla de ur denna ekonomiska grundideologi härrörande övriga borgerliga ideologierna. Och i det han påvisat hur all borgerlig filosofi och vetenskap bestäms av denna ekonomiska grundideologi, har han därmed också med den största grundlighet kritiskt ryckt hela den borgerliga filosofins och vetenskapens ideologiska princip in på livet. Och på alldeles samma sätt som han gentemot borgerlighetens ”politiska ekonomi” inte nöjt sig med en blott och bart negativ kritik, utan mot den och utan att någonsin helt lämna kritikens mark uppställt ett fullständigt system för en ny ekonomi: *arbetarklassens politiska ekonomi* – på alldeles samma sätt har han även mot den av honom kritiskt bekämpade ”ideologiska” principen för den borgerliga filosofin och vetenskapen, i det han kritiskt vederlade den, uppställt en ny ståndpunkt och en ny metod: nämligen den av honom och hans vän Engels formulerade och grundade proletära ”materialistiska” *historie- och samhällsuppfattningens* ståndpunkt och metod. I denna mening innesluter alltså Karl Marx' teoretiska system – i skenbar motsats till vad vi i början sagt därom – såväl en ”vetenskap”, nämligen den marxistiska ekonomins nya vetenskap, som en ”filosofi”, nämligen den nya, filosofiskt-materialistiska uppfattningen av sammanhanget mellan alla historiskt samhällsliga företeelser. Denna motsägelse är emellertid blott skenbar. Vi måste låta den uppstå eftersom man inte kan säga allt på en gång. I verkligheten rör det sig i den marxistiska läran såväl i det ena avseendet som i det andra, det vill säga såväl i dess ”ekonomi” som i dess ”filosofi”, ingalunda längre om en ”vetenskap” eller filosofi i veder-tagen borgerlig mening. Emellertid innehåller såväl ”marxismens ekonomiska läror” som också dessas allmänna grundförutsättning, den ”materialistiska historieuppfattningen”, i en del av sitt väsen ännu något som är likartat med den borgerliga vetenskapen och filosofin. Som kritisk vederläggning och övervinnande av den borgerliga vetenskapen och filosofin förblir de oundvikligen med den ena sidan av sitt väsen själva ännu vetenskap och filosofi. Men med den andra sidan av sitt väsen överskrider de därtill också den borgerliga filosofins och vetenskapens horisont. På alldeles samma sätt som för övrigt det statsväsen, som det i den praktiska samhällsliga och politiska kampen segerrika proletariatet kommer att upprätta i stället för det krossade borgerliga statsväsendet med den ena sidan av sitt väsen ännu kommer att ha kvar karaktären av en ”stat” – i den mening som gäller nu – och blott med den andra sidan av sitt väsen, i sin egenskap av övergångsstadium till det klasslösa och därmed också till det framtida statslösa kommunistiska samhället tillika heller inte är helt och hållet ”stat” längre utan redan något högre.

Denna jämförelse och överhuvud taget den hittillsvarande framställningen av den marxiska lärans väsen, skulle kanske inte säga den mer än föga, som ännu inte själv trängt djupare in i denna lära. Han vill lära känna Marx' ”materialistiska historieuppfattning”, och vi har börjat med förklaringar, som själva redan står på denna nya marxistiska uppfattnings mark och alltså redan förutsätter denna uppfattning. Emellertid anser vi denna väg, så oframkomlig den än till en början må te sig, för den enda som tillåter oss förmedla en verklig insikt i det nya och egenartade i Karl Marx' ståndpunkt. På samma sätt som filosofen Hegel i sin *Phaenomenologie des Geistes* av det individuella medvetandet kräver att det omedelbart förtror sig åt honom och hans ”dialektiska” metod, även om tänkandet efter denna hegelska filosofiska metod snarast skulle framträda som ett försök att ”också en gång gå på huvudet”; på samma sätt måste den som vill vinna en verklig förståelse av den marxiska metoden – alltså den ”materialistiska dialektiken”, i motsats till Hegels ”idealistiska dialektik” – till att börja med, om han så förmår, omedelbart anförtro sig åt denna metod. Ingen simlärare kan lära den simma, som inte vill komma i vattnet innan han lär sig simma. Karl Marx förfar själv i ”Kapitalet” och i de andra verken från sin mogna period så, att han i dessa verk, som alla tjänar som byggstenar till hans materialistiska ståndpunkt, tillika dock redan förutsätter samma ståndpunkt. Detta gäller för Marx' *Till kritiken av den politiska ekonomin*, och det gäller också för den marxiska kritik av all hittillsvarande borgerlig filosofi och vetenskap, som vi ovan i Marx' egen mening kallat ”ideologikritik”. Och det finns överhuvud taget bara ett enda ställe i alla Marx' skrifter, där Marx i uttryckliga ord någorlunda fullständigt försökt bestämma den speciella ståndpunkt utifrån vilken alla hans verk sedan mitten av 40-talet skrivits. Detta ställe, där varje ord måste vägas och läsas och omläsas oändligt ofta om man vill göra dessa få och oerhört koncentrerade satsers mening till sin egendom helt och fullt, står i förordet till *Zur Kritik der politischen Ökonomie* från 1859. Marx ger här med denna energiska klarhet som är så typisk för hans sätt att skriva, några korta ”antydningar” rörande gången av sina politisk-ekonomiska studier, som börjar med en rapport om hans universitetsstudier och hans första, kortvariga publicistiska verksamhet. Under denna sin publicistiska verksamhet råkade han först i ”förlägenhet” över nödvändigheten att fälla sitt ord i frågor om ”så kallade materiella intressen” och kom härigenom i en fruktansvärd inre tvedräkt med sin hittillsvarande, i allt väsentligt hegeliantsk-idealistiska ståndpunkt. Hans tidning undertrycktes några få månader sedan han börjat sin verksamhet som redaktör, och han grep ”begärligt” tillfället att från offentlighetens scen ”dra sig tillbaka till studerkammaren” för att klara upp sina tvivel.

”Det första arbete jag tog itu med för att lösa de tvivel som bestormade mig var en kritisk revision av den hegelska rättsfilosofin, ett arbete vars inledning publicerades i de år 1844 i Paris utgivna *Deutsch-Französische Jahrbücher*. Min undersökning ledde mig fram till slutsatsen, att rättsförhållandena liksom statsformerna varken kan förstås ur sig själva eller ur den så kallade allmänna utvecklingen av det mänskliga tänkandet, utan tvärtom har sin rot i de materiella levnadsförhållanden, som Hegel – efter mönster av fransmännen och engelsmännen på 1700-talet – i sin helhet sammanfattar under beteckningen 'borgerligt samhälle'^{*} men att det borgerliga samhällets anatomi måste sökas i den politiska ekonomin. Det ingående studium av denna, som jag börjat i Paris, fortsatte jag i Brüssel, dit jag flyttat på grund av en utvisningsorder av herr Guizot. Det allmänna resultat till vilket jag kommit och som, sedan jag en gång nått fram till det, tjänade som ledtråd i mina studier, kan i korthet formuleras så: I den samhälleliga produktionen av sitt liv ingår människorna i bestämda, nödvändiga, av deras vilja oavhängiga förhållanden, produktionsförhållanden, som svarar mot en bestämd utvecklingsgrad av deras materiella produktivkrafter. Helheten av dessa produktionsförhållanden bildar samhällets ekonomiska struktur, den reella bas, på vilken en juridisk och politisk överbyggnad reser sig och vilken motsvaras av bestämda former

* Det är av vikt att komma ihåg att det tyska ordet för ”borgerlig” – ”bürgerlich” – betyder både *borgerlig* och *medborgerlig*. Ö.a.

av samhälleligt medvetande. Det materiella livets produktionsätt betingar den sociala, politiska och andliga livsprocessen överhuvud taget. Det är inte människornas medvetande som bestämmer deras vara, utan omvänt deras samhälleliga vara som bestämmer deras medvetande. På ett visst stadium av sin utveckling råkar samhällets materiella produktivkrafter i motsättning till de rådande produktionsförhållandena, eller, något som bara är ett juridiskt uttryck för detta, till de egendomsförhållanden inom vilka de hittills rört sig. Från utvecklingsformer för produktivkrafterna slår dessa förhållanden om i fjättrar för desamma. Då inträder en period av social revolution. Med förändringen av den ekonomiska grundvalen genomgår hela den oerhörda överbyggnaden en mer eller mindre snabb omvälvning. Då man betraktar sådana omvälvningar måste man alltid skilja mellan den materiella omvälvningen i de ekonomiska produktionsbetingelserna, som med naturvetenskaplig noggrannhet kan konstateras, och de juridiska, politiska, religiösa, konstnärliga eller filosofiska, kort sagt ideologiska, former, vari människorna blir medvetna om denna konflikt och utkämpar den. Lika litet som man kan bedöma en individ efter det han tänker om sig själv, lika litet kan man bedöma en sådan omvälvningsepok ur dess medvetande. Man måste tvärtom förklara detta medvetande ur det materiella livets motsägelser, ur konflikten mellan de samhälleliga produktivkrafterna och produktionsförhållandena. En samhällsformation går aldrig under innan alla produktivkrafter utvecklats, för vilka den har tillräckligt spelrum, och nya, högre produktionsförhållanden uppträder aldrig förrän materiella existensbetingelser för dem mognat i det gamla samhällets sköte. Mänskligheten ställer sig därför alltid blott sådana uppgifter som den kan lösa, ty närmare besett kommer det alltid att visa sig att själva uppgiften endast uppstår, där de materiella betingelserna för dess lösning redan finns eller åtminstone befinner sig i vardandets process. I stora drag kan asiatiskt, antikt, feodalt och modernt borgerligt produktionsätt betecknas som progressiva skeden av den ekonomiska samhällsbildningen. De borgerliga produktionsförhållandena är den samhälleliga produktionsprocessens sista antagonistiska form, antagonistisk inte i betydelsen individuell antagonism, utan en ur individernas samhälleliga levnadsbetingelser framväxande antagonism – men de produktivkrafter som utvecklas i det borgerliga samhällets sköte, skapar samtidigt de materiella betingelserna för lösandet av denna antagonism. Med denna samhällsformation slutar därför det mänskliga samhällets förhistoria.”

I dessa få satser uttryckes klart och precist grundkonturerna och planskissen till det som avses med uttrycket ”den materialistiska historieuppfattningen”. Men här har inte försökts någon bevisföring för de uppställda påståendena, och inte heller har de vittgående teoretiska och praktiska konsekvenser som ger sig ur dem, antytts tillräckligt för att ge den läsare, som ännu inte själv läst Marx' viktigaste verk, ett begrepp om deras betydelse; slutligen saknar man inslag som skulle kunna avvärja vissa genom satsernas innehåll och form tämligen näraliggande missförstånd. Men alla sådana tillägg skulle ju ha varit överflödiga för det närmaste ändamålet med dessa korta ”antydningar”. Marx meddelar läsaren vilken ”ledtråd” han haft vid sina ekonomiskt samhälleliga studier. Och naturligtvis kunde det enda teoretiska bevis för sin metods ”ändamålsenlighet” som Marx kunde framlägga, levereras först genom dess tillämpning på bestämda områden av vetenskaplig forskning, i synnerhet rörande de ”politiskt ekonomiska” fakta själva. Friedrich Engels citerar en gång i liknande sammanhang det engelska ordspråket: *The proof of the pudding is in the eating.*³ Huruvida en vetenskaplig metod är riktig eller inte kan aldrig avgöras genom teoretiska resonemang kring den, utan först genom en så att säga ”praktisk” utprovning. Och i dessa satser, så som de står där isolerade, finns enligt Marx egen eftertryckliga utsago ingenting annat än en ”ledtråd” för utforskningen av de empiriska (det vill här säga de historiska) företeelserna i människans samhälleliga liv. Marx har senare ofta vänt sig mot missförståndet att vilja se mer i dem än detta. Likväl finns *bakom* dessa satser naturligtvis mer än vad som omedelbart utsäges i dem. Vi uttömmer ingalunda deras mening om vi i dem inte ser något annat än en hypotetisk uppställning av en ”heuristisk princip”. Tillsammans med allt det som Marx tidigare och

³ Jfr Engels inledning till den engelska upplagan av ”Entwicklung des Sozialismus von der Utopie zur Wissenschaft” (1893), avtryckt i ”Neue Zeit” XI, I, s. 15 o.f.

senare skrivit, innehåller de fastmer något, som vi med större rätt kan kalla en filosofisk "världsåskådning" än alla de så kallade "filosofier" som den moderna borgerliga epoken frambragt. Ty det för just denna borgerliga epok karakteristiska stränga åtskiljandet av teori och praxis – som var okänt för den antika och medeltida filosofin – har här för första gången i nyare tid återigen fullständigt övervunnits, sedan redan Hegel genom utbildningen av sin "dialektiska" metod förberett detta övervinnande. Vi anförde ovan några ord från det bekanta stället i *Kommunistiska Manifestet* över de "teoretiska satsernas" mening i den marxistiska kommunismens system: "Kommunisternas teoretiska läror", heter det där i skarp antites till den borgerliga ideologin, enligt vilken de teoretiska principerna och idealen som för sig giltiga ideella väsenheter självständigt träder emot den gemena, jordiskt materiella verkligheten och världen därmed kan förbättras utifrån idén, "grundar sig ingalunda på idéer och principer, som den ene eller den andre världsförbättraren uppfunnit eller upptäckt. De är blott allmänna uttryck för faktiska förhållanden inom en existerande klasskamp, en inför våra ögon försiggående historisk rörelse". En närmare och mer exakt motivering finner dessa satser i *Manifestet* och i de elva teser över *Feuerbach*, som Karl Marx till klargörande av sin egen ståndpunkt nedskrivit redan 1845 och som Friedrich Engels sedan gjorde tillgängliga för offentligheten som bilaga till en av honom själv författad filosofisk skrift (*Ludwig Feuerbach und der Ausgang der klassischen deutschen Philosophie*). Dessa elva teser av den unge Marx innehåller långt mer än – som Engels säger – "den geniala grodden till den nya världsåskådningen". I dem kommer fastmer marxismens hela filosofiska grundåskådning med oerhört djärv följdriktighet och lysande klarhet till uttryck. Del för del splittras under dessa elva målmedvetna hammarslag alla den hittillsvarande borgerliga filosofins bärande stödbjälkar. Marx bryr sig här inte ens om att uppehålla sig vid denna invanda "dualism" mellan tänkande och vara, vilja och handling som är så karakteristisk för den borgerliga epokens vulgärfilosofi ända in i våra dagar. I stället börjar han omedelbart med kritiken av dessa båda stora filosofiska systemgrupper, inom vilka ett skenbart övervinnande av dualismen redan i den borgerliga världen ägt rum. Han börjar alltså med kritiken av den hittillsvarande "materialismen", som kulminerat med Feuerbach, å ena sidan, och av den Kant-Fichte-Hegelska "idealismen" å andra sidan. Båda demaskeras som bedrägliga, och i deras ställe träder den nya materialismen, som med ett slag upplöser alla teorins mysterier, i det den ställer in människan själv som tänkande-åskådande och tillika handlande väsen i världen och så begriper hela denna världs *objektivitet* som "produkt" av den "församhälleligade människans" "verksamhet". Sitt knappaste och mest pregnanta uttryck finner denna filosofiska vändning i de båda korta satserna i den åttonde tesen:

"Det samhällliga livet är till sitt väsen *praktiskt*. Alla mysterier, som förleder teorin till mysticism, finner sin rationella lösning i den mänskliga praktiken och i förståendet av denna praktik."

Vill vi helt och fullt förstå det väsentligt nya i denna marxiska uppfattning måste vi bli medvetna om den dubbla motsats i vilken den står till å ena sidan den hittillsvarande "idealismen" och å andra sidan den hittillsvarande "materialismen". I motsats till idealismen, som till och med i den hegelska identitetsfilosofin alltjämt innesluter ett tydligt synbart "hinsidesmoment" i sig, ställer sig den marxiska "materialismen" på grundvalen av ett fullt genomfört "på denna sidan": inte bara alla praktiskt-etiska "ideal" utan likaså alla teoretiska "sanningar" har för Marx denna strikta karaktär av "på denna sidan". Må de eviga gudarna sörja för upprätthållandet av de eviga gudomliga sanningarna! Alla sanningar, som vi här på jorden levande människor någonsin haft att göra med och någonsin kommer att få att göra med, är av jordisk natur och därmed underkastade "förgänglighet" och all annan så kallad "otillräcklighet" som hör till alla jordiska företeelser utan något undantag. Men å andra sidan är heller ingenting i människans värld (så som den gamla "materialismen" för det mesta föreställt sig!) ett blott och bart dött vara, ett blint spel av omedvetet rörande krafter och i rörelse bragt materia. Inte heller "sanningarna". Alla mänskliga "sanningar" är fastmer – liksom den tänkande

människan själv, som tänkande har dem i sitt huvud – en produkt, och förvisso till skillnad från de så kallade rena ”naturprodukterna” (vilka som ”natur” betraktade egentligen inte alls är produkter!) en mänsklig produkt. Det vill alltså säga att människan är en *samhällelig produkt*, frambragt under de naturliga och samhälleliga produktionsbetingelserna under en bestämd period av naturens och människans historia och genom mänsklig samverkan i arbetsdelning tillsammans med andra produkter av mänsklig verksamhet.

Här har vi nu nyckeln till förståelsen av Karl Marx' ”materialistiska historieuppfattning” som helhet i våra händer. Alla företeelser i denna verkliga värld, i vilken vi lever som tänkande och handlande människor respektive som handlande och tänkande människor, sönderfaller närmast i två stora huvudgrupper: Å ena sidan tillhör vi och allt som finns en värld, som vi kan föreställa oss som given i egenskap av ”natur”, det vill säga som en av vårt tänkande, viljande och handlande helt oavhängig, ”omänsklig” värld. Å andra sidan står vi som tänkande, viljande och handlande människor tillika i en värld som vi praktiskt kan inverka på och vars praktiska verkningar på oss vi erfar, och som vi därför i allt väsentligt måste anse som vår produkt, liksom vi är dess produkt. Dessa båda världar: den naturliga världen å ena sidan och den historiskt samhälleliga praktiska världen å andra sidan, är emellertid icke två skilda världar, utan fastmer en och densamma: deras enhet har till grund att de båda ligger inbäddade i människornas aktivt-passiva livsprocess, vilka i sin av arbetsdelningen präglade samverkan och sitt tänkande ständigt på nytt reproducerar och vidareutvecklar sin verklighet i dess helhet. Förbindelseledet mellan de så betraktade världarna kan emellertid inte ligga någon annanstans än just i ekonomin – närmare bestämt i den ”materiella produktionen”. Ty denna materiella produktionsprocess utgör – som Marx i en 1857 till klagande av den egna ståndpunkten ”nedkastad” ”allmän inledning” till sin kritiska ekonomi⁴ uttryckligt förklarar – av alla de mångfaldiga moment, ur vars växelverkan människans historiskt samhälleliga liv är sammansatt och städse på nytt uppbygges och vidareutvecklas, det moment som ”griper över” alla de andra och så sammansluter dem till en verklig enhet.

Den politiske antropologen, kantianen och revisionistiske socialisten Ludwig Woltmann urskiljer i sin bok om den *historiska materialismen*⁵ sex olika former av ”materialismen”, som enligt honom alla bör anses som integrerande beståndsdelar i ”marxismen som världsåskådning”. Han förklarar (s. 6):

”Marxismen som världsåskådning är i stora drag materialismens mest fulländade system. Det innehåller:

1. *Den dialektiska materialismen*, som behandlar de allmänna kunskapsteoretiska principerna rörande relationen mellan *tänkande* och *vara*.
2. *Den filosofiska materialismen*, som löser problemen om relationen mellan *ande* och *materia* i den moderna naturvetenskapens mening.
3. Den naturliga utvecklingsläran *biologiska materialism* i anslutning till Darwin.
4. *Den geografiska materialismen*, som bevisar den mänskliga kulturhistoriens beroende av jordytans gestaltning och samhällets fysikaliska miljö.
5. *Den ekonomiska materialismen*, som uppvisar de ekonomiska förhållandenas, produktivkrafternas och teknikens inflytande på den sociala och andliga utvecklingen. Tillsammans utgör den geografiska och ekonomiska materialismen den materialistiska historieuppfattningen i trängre mening.

⁴ Denna ”inledning”, som ger de djupaste inblickar i förutsättningarna för Marx' forskning, publicerades först i ”Neue Zeit”, 21, I, s. 710 o.f.

⁵ H. Michels förlag, Düsseldorf 1900. Bland de på tyska föreliggande bearbetningarna av *marxismens filosofiska grundvalar* är denna trots den i texten påvisade felaktiga inställningen ännu i dag den ojämförligt bästa.

6. *Den etiska materialismen*, som innebär den radikala brytningen med alla religiösa föreställningar om ett hinsides och förlägger alla livets mål och krafter till den faktiska verkligheten.”⁶

Man kan nu helt instämma med Woltmann däri, att marxismen står i ett alldeles bestämt, närmare eller fjärrare förhållande till alla dessa olika former av materialism. Men de finns ingalunda inneslutna i den som nödvändiga beståndsdelar av dess väsen. Det är bara de av Woltmann med numren 5 och 6 betecknade formerna av materialism som finns med i den ”materialistiska historie- och samhällsuppfattningen”. Den marxiska materialismen är verkligen en etisk materialism i den mening Woltmann här uppfattar termen. Alltså inte i den mening som representeras av den av Marx i en av hans ungdomsskrifter (*Nachlass I*, s. 321) som ”skev materialism” betecknade etiska åskådning, vari ”privatintresset anser sig som världens slutmål”. Detta slags ”etiska materialism” överlåter marxismen åt den borgerliga åskådningen och åt den köpmannamoral, som ett kapitalistiskt organ helt nyligen prisade i följande ordalag:

”Den köpman, som av skygghet för en alltför stor vinst i en framgångsrik spekulation frivilligt avstår från en del av sin profit, skulle därmed själv försvaga sin motståndskraft mot framtida förluster och bara handla ekonomiskt dåraktigt, *men på intet sätt moraliskt gott.*” (Deutsche Bergwerkzeitung, ledarartikel 23.3.22).

I motsats till en sådan kapitalistisk ”etisk materialism” innebär arbetarklassens ”etiska materialism” – som Woltmann träffande framhåller – väsentligen den radikala brytningen med alla hinsidesföreställningar; och här förstås – något som Woltmann som kantian inte riktigt har klart för sig – med ”hinsidesföreställningar” inte bara de egentliga, uttalat och medvetet religiösa ”föreställningarna”, utan även de ”substitut”-föreställningar, som upplysningen och senare den kritiskt-idealiska filosofin satt i de religiösa föreställningarnas ställe – alltså exempelvis idén om en förnuftets rena lagstiftning medelst det kategoriska imperativet. Och hit hör också, om man verkligen vill radikalt bryta med ”alla” hinsidesföreställningar och ”helt” genomföra vändningen till denna världen (som senare kommer att utförligare behandlas) därtill: jämte religionens praktiska, etiska idéer och ideal och den dualistiska borgerliga moralfilosofin också de teoretiska sanningkunskaperna, så länge man är besatt av föreställningen att det finns några ”eviga”, oförgängliga och oföränderliga sanningar ”i sig”, som vetenskapen och filosofin har till uppgift att söka efter, till dess de slutligen finner dem och därmed från detta ögonblick äger dem i en hädanefter oföränderlig form. En sådan föreställning är en dröm, och inte ens en skön dröm, ty en oföränderlig idé vore naturligtvis tillika *en inte längre utvecklingsduglig* idé. För något sådant kan emellertid naturligtvis bara en saturerad klass entusiasmera sig, som befinner sig väl och känner sig sanktionerad i det rådande tillståndet. Men det duger aldrig någonsin för en klass som strävar framåt och som alltså med nödvändighet är otillfredsställd med det hittills uppnådda tillståndet.

För det andra är marxismens materialism verkligen ”ekonomisk”. För den är det sammanbindande ledet mellan naturutvecklingen och det mänskliga samhällets utveckling den som ”materiell produktion” uppfattade ekonomiska processen, varigenom människorna ständigt reproducerar och vidareutvecklar sina levnadsmedel och därmed sitt liv med allt dess innehåll. I jämförelse med denna den viktigaste ”realiteten” i människornas samhälleliga liv är alla övriga fenomen inom den historiskt-samhälleligt-praktiska livsprocessen i vidaste mening –

⁶ Det är påfallande att Woltmann i nr 1. betecknar den blotta ”behandlingen” av relationerna mellan tänkande och vara som en ”materialism” (den dialektiska!). I stället borde han i stället ha sagt något i stil med: ”*Den dialektiska materialismen* (resp. den materialistiska dialektiken) som i motsats till den dialektiska idealismen (den idealistiska dialektiken) hos Hegel uppfattar tänkande och vara som moment i en enhet, i vilken icke varat väsentligen bestäms genom tänkandet, utan tänkandet genom varat”. – Att Woltmann här kringgår ett bestämt ställningstagande hänger samman med hans i texten behandlade kantska inställning i kunskapsteorin.

däri alltså även inräknad den ”andliga” livsprocessen – visserligen i och för sig inte mindre verkliga, men väl för människan mindre verksamma företeelser då det gäller det helas utveckling; de är – för att använda Marx' liknelse – blott överbyggnaden i det mänskliga samhällslivets byggnad, medan dess bas är given i samhällets för tillfället rådande ”ekonomiska struktur”. Oriktigt är det emellertid när den ”naturvetenskapligt” i stället för ”samhällsvetenskapligt” orienterade antropologen Woltmann tillfogar påståendet att ”den geografiska och ekonomiska materialismen” först tillsammans utgör ”den materialistiska historieuppfattningen i trängre mening”. Om man nu överhuvud taget vill skilja mellan en materialistisk historieuppfattning i ”trängre” och en i ”vidare” mening, förefaller det mig utan tvekan så, att man enligt Marx måste bestämma den specifikt marxiska materialismen i ”trängre” mening och i förhållande till en ”materialism” i vidare mening så, att man skiljer den marxistiska materialismen som en materialistisk uppfattning av ”det historiskt-samhälleliga” livet från den materialism som Marx och Engels själva betecknade som den ”naturalistiska”.⁷ Och då står hänsynstagandet till såväl de *geografiska* inflytandena som till de *biologiska* och andra ”naturliga” inflytandena *utanför* det område som tillhör ”den materialistiska historieuppfattningen i trängre mening”. Sanningen i detta faktum, som Woltmann och många med honom, som skrivit om den materialistiska historieuppfattningen, skymt undan, måste emellertid tränga sig på var och en som bemödar sig om att själv göra sig förtrogen med Marx' skrifter. Marx tillmäter – liksom Hegel, Herder och ett stort antal andra filosofer, historiker, diktare och sociologer på 1700-, 1800- och 1900-talen – alla dessa fysikaliska och andra naturliga inflytanden på det mänskliga samhällets utveckling stor betydelse. För honom är det mänskliga samhället *självklart* ingenting som står utanför ”naturen” eller över den; fastmer finner vi exempelvis bland de noteringar för vidare utarbetning som han gjorde i slutavsnittet till ”den allmänna inledningen” till ”Kritiken av den politiska ekonomin” från 1857 också ett uttryckligt erkännande av den *vidare* mening i begreppet ”natur”, som ”däri också innesluter allt objektivt, alltså även samhället”. Och han noterar: ”Utgångspunkten naturligtvis från naturbestämtheten; subjektivt och objektivt, stammar, raser o.s.v.”. Sedan har han faktiskt i ”Kapitalet” på många högst uppslagsrika ställen visat på sådana ”naturliga” inflytanden på den mänskliga ekonomins och det mänskliga samhällets utveckling. I hans brevväxling med Engels finner vi ytterligare bekräftelse på hur stort värde Marx tillmäter en dylik ”naturvetenskaplig” komplettering och grundläggning av hans historiskt-samhälleliga materialism. Så anmärker han exempelvis – för att endast gripa ut ett kort citat – på tal om Darwins *Natural Selection* i ett brev den 19 december 1860 mycket karakteristiskt: ”Om också grovt engelskt utvecklad, innehåller boken den naturhistoriska grundvalen för vår åsikt.” Men ändå skulle man i hög grad missförstå Marx' och – om man tar en överensstämmelse mellan de båda vännerna också på denna punkt för given – Engels' åsikter och avsikter om man helt enkelt uppfattade den materialistiska historie- och samhällsuppfattningen som en enkel och direkt tillämpning av naturvetenskapens forskningsprinciper på den historiskt-samhälleliga livsprocessen. Sådana ytligheter kunde inte passera de hos Hegel skolade grundarna av den materialistiska kommunismen. Hela naturgrundvalen i sin förhandenvaro och i sin ”naturhistoriska” utveckling hade enligt dem en väldig medelbar verkan på det mänskliga samhällets historiska utveckling, men detta inflytande förblir i all sin kraft dock ett *medelbart*. De naturliga faktorerna – som klimat, ras, naturrikedomar och dylikt – griper inte som sådana omedelbart in i den historiskt-

⁷ Jfr den karakteristiska 4. notisen i slutavsnittet av ”den allmänna inledningen” till ”Zur Kritik der politischen Ökonomie”, a.a.o., s. 779. På några ställen i ”Das Kapital” talar Marx närmare om bristerna i ”den abstrakt naturvetenskapliga materialismen, som utesluter den historiska processen” och ställer gentemot denna som ”den enda materialistiska och därför vetenskapliga” metoden den som inte blott genom analys återför formerna för de olika ”samhälleliga” och ”andliga” företeelserna i det historiska livet på deras ”jordiska” kärna, utan också omvänt söker ”utveckla dem ur de verkliga levnadsförhållandena” (”Das Kapital” I 13 anm. 89).

samhälleliga utvecklingsprocessen, utan bestämmer blott den på varje plats aktuella utvecklingsgraden hos de ”materiella produktivkrafterna”, och mot denna de materiella produktivkrafternas utvecklingsgrad ”svarar” återigen bestämda samhälleliga förhållanden: ”materiella produktionsförhållanden”. Först dessa materiella samhälleliga produktionsförhållanden utgör sedan som ”samhällets ekonomiska struktur” den ”reella basis” som bestämmer hela det samhälleliga livet, inräknat den ”andliga” livsprocessen. Marx *håller emellertid strängt isär* alla dessa ting. Även där det närmast ter sig som om en anmärkning av honom rörde människans naturliga liv i hennes förhållande till naturen, visar det sig vid närmare påseende att det i alla fall dock alltid handlar om det historiskt-samhälleliga livet, som utspelar sig på denna naturgrundval, som det påverkar och påverkas av, men som utvecklar sig enligt sina egna, historiskt-samhälleliga naturlagar och inte efter de enkla ”naturlagarna” som sådana. Särskilt klart framträder Marx' obrottsliga fasthållande vid sin samhälleliga ståndpunkt och sitt samhälleliga objekt på ett ställe i första bandet av *Das Kapital*, där det återigen är tal om Darwin. Där heter det:

”Darwin har länkat intresset på *den naturliga teknologins historia*, d.v.s. på bildandet av växt- och djurorgan som produktionsinstrument för växt- och djurlivet. *Förtjänar inte de produktiva organens bildningshistoria hos samhällsmänniskan, den materiella basen för varje särskild samhällsorganisation, i lika hög grad uppmärksamhet?* Och skulle den inte vara lättare att skriva, då – som Vico säger – människans historia skiljer sig från naturhistorien däri att vi har gjort den, men inte naturhistorien? Teknologin avslöjar människans aktiva förhållande till naturen, hennes livs omedelbara produktionsprocess, och därmed också hennes samhälleliga levnadsförhållanden och de härur framspringande andliga föreställningarna”.

Alltså avslöjar till och med ”teknologin”, d.v.s. betraktelsen av naturen inte sådan den i sig själv är, utan sådan den framträder i egenskap av objekt och material för mänsklig verksamhet, i det den klarlägger det mänskliga livets omedelbara, naturliga produktionsprocess, därmed tillika ”även” hennes samhälleliga levnadsförhållandens produktionsprocess. Men som det än tydligare utsäges i den redan ofta citerade ”allmänna inledningen” av 1857: Den ”politiska ekonomin” är därför inte tilläventyrs ”teknologi”, utan förblir alltid vetenskapen om ett ”samhälleligt subjekt”.⁸

Ytterst härrör alla woltmannska och överhuvud – tycks det mig – alla hittills framträdande missförstånd av den materialistiska historie- och samhällsuppfattningen ur en och samma orsak, nämligen ur en alltid lika otillräcklig etablering av ”på denna sidan”-principen. Marx' hela materialism består – om man bringar den på kortast möjliga formel – helt enkelt just i den konsekvent genomförda tillämpningen av denna princip på människans historiskt-samhälleliga liv. Och just emedan den skarpast ger uttryck åt denna det marxiska tänkandets absoluta ”på denna sidan”-karaktär förtjänar den i övrigt alltför mångtydiga beteckningen ”materialism” för den marxistiska uppfattningen dock att bibehållas. Den uttrycker denna den mest väsentliga innebörden av marxismen så väl som ett ord överhuvud taget kan uttrycka den.

All ”materialism” framspringer som vi sett ur kritiken av *religionen*. De tyska socialdemokraterna ställde sig alltså i en oöverkomlig motsats till den marxistiska grundprincipen redan då de i sitt program förklarade religionen för en ”privatsak” i stället för att uttryckligen förplikta sina anhängare till ”irreligiös” verksamhet. Religionen kan för den materialistiske dialektikern lika litet som någon annan ideologi vara ”privatsak”. Fastmer skulle vi paradoxalt kunna uttrycka det verkliga förhållandet med orden: irreligiositeten, bekämpandet av *all* religion överhuvud taget – och inte bara det från borgerligt-demokratisk ståndpunkt påbjudna

⁸ A.a.o., s. 712. – Ordet ”subjekt” brukas här i samma mening som det franska ”sujet”, alltså i samma mening som det tyska ”objekt” och inte i den nuvarande betydelsen av det tyska ordet ”subjekt” – som en jämförelse mellan s. 718 och 774 visar.

bekämpandet av de anspråk på allenavälde som framställs av någon viss bestämd religion – har samma betydelse för den materialistiske revolutionären som religionen har för den troende. Det rör sig här om ett liknande ”materialistiskt övergångsproblem” som vi förut redan utarbetat med avseende på ”stat”, ”vetenskap” och ”filosofi”. Kritiken, bekämpandet och övervinnandet av religionen har, såvitt de som en andlig process äger rum före, under och efter den för allt övrigt grundläggande omvälvningen av de samhälleliga produktionsbetingelserna i människornas huvuden, just i sin egenskap av ”religionens övervinnande” med den ena sidan av sitt väsen oundvikligt självt ännu formen av en ”religion”. I denna mening har det i dag mest som en fras brukade uttryck, som betecknar socialismen eller kommunismen som ”en världslig religion”, en ”diesseits-religion”, ännu en mycket stor reell innebörd för det nuvarande utvecklingsskedet och kanske också för det utvecklingsstadium varpå det europeiska samhället befinner sig. ”På denna sidan”-religionen som första och helt otillräckliga ”övergångsstadium” till människans hela och fulla världsliga medvetande om tillvaron i det kommunistiska samhället motsvarar faktiskt ”proletariatets revolutionära diktatur” som *statsform* i perioden för det kapitalistiska samhällets revolutionära omvandling i det kommunistiska.

På detta sätt är alltså principiell irreligiositet, aktiv ateism, en självklar *betingelse* för en fullständig världslighet i tanke och handling i den marxiska materialismens mening. Men denna hela och fulla inställning ”på denna sidan” kan inte bara skapas blott och bart genom övervinnandet av de religiösa hinsidesföreställningarna. Det finns ett ”hinsides” också i ”på denna sidan” så länge man tror på tidlösa och därmed icke-jordiskt giltiga teoretiska och praktiska idéer av vad slag det vara må. Och till och med då det mänskliga tänkandet övervunnit detta stadium kan det förekomma, att det förfelar den egentligen och ytterst enda verkliga ”på denna sidan”-inställningen, som enligt Marx själv (andra Feuerbach-tesen) inte ligger någon annan stans än i det mänskliga handlandets ”praxis”. Först då man också går utöver det ”hinsides”, som – en oövervunnen kvarleva av den borgerligt-dualistiska epoken – ännu häftar vid den blott och bart ”naturalistiska” och ”betraktande” materialismen, kan man i egentlig mening fullborda ”på denna sidan”-inställningen, världsligheten i Karl Marx' materialistiska historie- och samhällsuppfattning. Det avgörande steget, varigenom den nya, marxistiska materialismen når fram härtill, består däri, att den mot den blott och bart som ”natur” i trängre naturvetenskaplig mening uppfattade verkligheten ställer den verklighet som är ”människornas historiskt-samhälleliga praktiska livsprocess”. Den i allt väsentligt naturalistiska och betraktande materialismen förmår – och det bevisar Woltmanns bok lika väl som hundratals andra böcker och framför allt de olika europeiska och amerikanska socialistiska och halvsocialistiska partiriktningarnas historiska utveckling – från sin ståndpunkt ”materialistiskt” överhuvud taget inte lösa den sociala *revolutionens* problem, eftersom ju tanken på en genom verkliga mänskliga handlingar i den verkliga världen genomförd revolution för den inte längre har någon materiell ”objektivitet”. För en sådan materialism, som ytterst låter det praktiska mänskliga handlandets objektivitet förbli ett ”hinsides”, finns det gentemot sådana ”praktiskt materiella” verkligheter som ”revolutionen” bara två möjliga förhållningssätt. Antingen överlåter den – som Marx i den första tesen om Feuerbach uttrycker det – ”utvecklingen åt idealismens *verksamma* sida”; denna väg gick och går alla kantska marxister, revisionister och reformister. Eller går den den väg som flertalet av de tyska socialdemokraterna gått ända fram till världskriget, och som i dag, sedan socialdemokratin öppet övergått till reformismen blivit de ”centristiska marxisternas” typiska inställning; det vill säga den betraktar det kapitalistiska samhällets undergång och det socialistiskt-kommunistiskas födelse som en förr eller senare med naturlagsmässig nödvändighet inträdande och ”av sig självt” inträffande ekonomisk naturnödvändighet. Denna väg leder med största sannolikhet till sådana från himmelen nedfallande och egentligen oförklarliga ”utomekonomiska” fakta som det för proletariatets befrielse närmast outnyttjade världskriget

1914-1918. Från det kapitalistiska till det kommunistiska samhället leder däremot – som Karl Marx och Friedrich Engels, all ”tvåsjälsteori” till trots, i alla sina verk under hela sin verksamhet alltid upprepat – vägen blott över den genom praktiskt-mänsklig verksamhet genomförda *revolution*, som inte kan tänkas som ett ”tidlöst” omsläende, utan fastmer som en lång period av revolutionära strider i den övergångstid mellan det kapitalistiska och det kommunistiska samhället, inom vilken det enas revolutionära omvandling i det andra fullbordas med hjälp av proletariats revolutionära diktatur (Marx, *Randglossen zum Programm der deutschen Arbeiterpartei*, 1875). Ty, som Marx redan trettio år tidigare med klassisk knapphet säger i det första utkastet till sin nya, materialistiska åskådning, då han i tredje Feuerbach-tesen formulerar dess allmänna princip så: ”*Då förändringar i omständigheterna och i den mänskliga verksamheten sammanfaller, kan detta fattas och rationellt förstås blott som revolutionär praxis.*”

Lästips:

Karl Korsch: [Marxism och filosofi](#)